

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Стрижак Алли Євгенівни
«Формування соціальної успішності молодших школярів у процесі навчання»,
подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі
психології за спеціальністю

053 Психологія

Дисертаційну роботу А.Є. Стрижак присвячено теоретичному й емпіричному дослідженню проблеми формування соціальної успішності молодших школярів у навчанні. Слід відзначити актуальність проблеми дослідження. Дисертантка приділила увагу проблематиці, яка не так часто є предметом психологічних досліджень. Хоча з психології соціальної успішності проведено досить велику кількість емпіричних досліджень, але вони майже не стосувалися обґрунтування теоретико-методологічних засад дослідження проблеми формування соціальної успішності молодших школярів у процесі навчання. Тому дана робота – це крок до впровадження новітніх підходів у психологічну науку

Основний зміст дисертації викладено у трьох розділах. У першому розділі розкрито сутність соціальної успішності особистості в сучасній науці; висвітлено результати проведеного теоретичного аналізу щодо змісту понять: «особистість», «успіх», «соціальний успіх», «успішність» для визначення сутності одного з основних, базових понять дослідження – соціальної успішності особистості; схарактеризовано особливості формування змісту і структури соціальної успішності молодших школярів у процесі навчання; обґрунтовано критерії, показники і рівні сформованості соціальної успішності молодших школярів у процесі навчання.

У дисертації в структурі соціальної успішності молодших школярів виокремлено компоненти та складові, які визначено як мотиваційні (мотиви, потреби), інструментальні (когнітивні, особистісні здібності), емоційно-поведінкові (емоційні, соціальні здібності) властивості особистості, що характеризуються зовнішньою та внутрішньою експлікацією. Описано зарубіжні

дослідження, в яких соціальний успіх розглядається як своєрідне досягнення особистості в соціально значущій діяльності завдяки особистісним, когнітивним, соціальним здібностям та кількісним соціальним зв'язкам.

В дисертації проаналізовано соціальну успішність як своєрідне інтегративне новоутворення особистості, що містить когнітивні, емоційні, регулятивні здібності, потрібні індивіду для здійснення ефективної взаємодії з іншими людьми з метою досягнення успіху в діяльності. Визначено, що соціальна успішність вміщує три домінуючих компоненти (мотиваційний, інструментальний, емоційно-поведінковий). Зазначено, що мотиваційний компонент містить мотивацію досягнення успіху (прагнення щодо досягнення цілей, задоволення потреб, проактивність, ініціативність, намір до здійснення діяльності тощо). Інструментальний компонент складається з розвинутих здібностей, прагнення набути освіти, компетентності, позитивної самооцінки, рефлексії (уміння креативно розв'язувати завдання, використовувати копінг-стратегії вирішення проблем, ампліфікувати рефлексію досвіду, уміти адекватно себе оцінювати, поважати, цінити тощо). Також доведено, що емоційно-поведінковий компонент включає: дотримання загальнолюдських цінностей, внутрішній локус контролю (відповідальність, стійкість), волю, соціальний інтелект (соціальна чутливість, соціальна обізнаність, комунікативні уміння тощо), емоційний інтелект (розуміння емоцій, управління ними тощо).

У другому розділі – «Емпіричне дослідження соціальної успішності молодших школярів у процесі навчання» – проаналізовано результати проведеного А.Є. Стрижак емпіричного дослідження соціальної успішності молодших школярів у процесі навчання, яке було здійснено на основі складеного та презентованого авторкою психодіагностичного інструментарію відповідно до обґрунтованих у першому розділі дисертації сутності, структури, критеріїв, показників і рівнів соціальної успішності молодших школярів. Також детально проаналізовано результати емпіричного дослідження компонентів соціальної успішності молодших школярів у процесі навчання і встановлено взаємозв'язки між ними. Виконано аналіз взаємозв'язків між соціальною успішністю молодших

школярів та їх наскрізними навчальними вміннями, формування яких відповідає завданням НУШ. Охарактеризовано консолідацію групової взаємодії молодших школярів за результатами оцінювання критеріїв і показників соціальної успішності на засадах ієрархічної кластеризації, підґрунтям якої є зростаюча пірамідальна мережа.

У розділі визначено узагальнені критерії й показники сформованості соціальної успішності молодших школярів, а саме: наявність потреби в пізнанні, мотивація досягнення успіху в навчанні; поняттєве, дивергентне мислення, інтелектуальні вміння, адекватна самооцінка; ціннісні орієнтації, вольові якості, емоційний та соціальний інтелект. Внаслідок дослідження А.Є. Стрижак групової взаємодії молодших школярів як предиктора їх соціальної успішності в навчанні здобувачкою було виконано ієрархічну кластеризацію, результати якої відображено у форматі таксономії на основі зростаючих пірамідальних мереж, яка реалізує виявлення груп респондентів із високим рівнем сформованості окремих критеріїв й показників соціальної успішності, що дозволило Аллі Євгеніївні визначити ефективні шляхи організації формуального експерименту.

Загалом, зазначено в дисертації, аналіз взаємозв'язків соціальної успішності молодших школярів за рівнями (високий, середній, низький) з їх наскрізними навчальними вміннями за рівнями сформованості (високий – має значні успіхи, достатній – демонструє помітний прогрес, середній – досягає результат за допомогою дорослих, початковий – потребує уваги і допомоги) статистично не підтвердився для потреби у пізнанні, у формуванні ціннісних орієнтацій, вольових якостей, соціального, емоційного інтелекту; підтвердився – у становленні мотивації досягнення в навчанні, розвитку поняттєвого і дивергентного мислення, інтелектуальних умінь, у формуванні самооцінки тощо. Отримані результати дозволили А.Є. Стрижак припустити, що одержані емпіричні результати засвідчують потребу в організації і проведенні формуального експерименту для підвищення рівнів компонентів соціальної успішності молодших школярів у процесі навчання. Останнє зумовило необхідність моделювання та апробації моделі психологічного супроводу формування

соціальної успішності молодших школярів у процесі навчання, яку було описано Аллою Євгенівною у третьому розділі дисертації.

У третьому розділі – «Психологічний супровід формування соціальної успішності молодших школярів у процесі навчання» – описано розроблену структурно-функціональну модель такого становлення та процедуру формувального експерименту; інтерпретовано отримані емпіричні дані та проаналізовано динаміку формування соціальної успішності молодших школярів у процесі навчання внаслідок впровадження програми формування та дотримання визначених авторкою дисертації психолого-педагогічних умов.

Теоретична та емпірична частини дослідження виконані на високому професійному рівневі. Сформульовані в дисертації наукові положення та висновки подаються ґрунтовно і повно. Слід відзначити докладний кількісний та якісний аналіз взаємозв'язку особливостей формування соціальної успішності молодших школярів у процесі навчання, високий рівень володіння Аллою Євгенівною методами математико-статистичної обробки даних дослідження.

Дисертантці вдалося зробити особистий внесок у розв'язання проблеми психологічного супроводу формування соціальної успішності молодших школярів у процесі навчання. Так, Аллою Євгенівною сформульовано психолого-педагогічні умови формування соціальної успішності молодших школярів, а саме: створення розвивально-освітнього середовища; підтримка ситуації успіху у взаємодії молодших школярів із значущими дорослими; впровадження різноманітних завдань розвивального характеру; організація групової взаємодії молодших школярів у процесі навчання.

Слід відзначити й суттєве практичне значення наукової роботи дисертантки. Запропонована А.Є. Стрижак програма психологічного супроводу формування соціальної успішності молодших школярів у процесі навчання сприятиме створенню розвивально-освітнього середовища соціальної успішності молодших школярів – частини простору, в якому домінує підтримка ситуації успіху у взаємодії молодших школярів із значущими дорослими, що, в свою чергу, пов'язаний з потенційним використанням змісту початкової освіти,

впровадженням різноманітних завдань розвивального, психологічного характеру, організацією групової взаємодії у процесі навчання, психологічним супроводом, який допомагає молодшим школярам досягати успіху в мотиваційній, пізнавальній та соціальній сферах діяльності. Також Алла Євгенівна запропонувала авторські проблемні ситуації, які сприяють налаштуванню молодших школярів висловлювати думки щодо їхнього розв'язання, з повагою сприймаючи кожен висловлену молодшим школярем точку зору, орієнтуючись на оптимістичну перспективу розвитку. За таких умов, зазначено дисертанткою, створюється комфортна атмосфера, яка сприяє зменшенню психічного напруження школярів на уроці, що є підґрунтям для безпечного (без критики, тиску) формування мислення особистості.

Також слід наголосити, що А.Є. Стрижак виявила науково-організаційні здібності, продемонструвала допитливість у вивченні теорії питання, наполегливість в організації дослідження, компетентність в галузі психодіагностики, володіння методами математико-статистичної обробки отриманих емпіричних даних.

Дисертація є завершеним, самостійним дослідженням, проте вона не позбавлена деяких недоліків, а саме:

1. На с. 62-63 дисертації зазначено, що «емоційно-поведінковий компонент соціальної успішності молодших школярів вміщує такі складові: 1) *ціннісна* складова, змістом якої є наявність ціннісних орієнтацій, засвоєння моральних знань та понять молодшими школярами, що є головною передумовою морального самовизначення; 2) *вольова* складова, змістом якої є воля як здатність опанувати основи самоконтролю, набувати соціальної свідомості, долаючи внутрішні та зовнішні перешкоди; 3) *емоційно-комунікативна* складова, змістом якої є: розвинений емоційний інтелект як здатність особистості ефективно керувати своєю емоційною сферою, володіти більш адаптивною поведінкою в суспільстві, легше розуміти оточення, що є в колі взаємодії; розвинений соціальний інтелект, що є здатністю особистості до мисленнєвих операцій, що стосуються процесів міжособистісного спілкування і до прояву власних комунікативних проблем».

Також зазначено, що «*ціннісна складова емоційно-поведінкового компонента* передбачає наявність ціннісних орієнтацій та моральних норм». При цьому в III розділі дисертації, описуючи отримані результати формувального експерименту, емпіричні дані подаються досить спрощено, узагальнено, до того ж у відсотках за кожним окремим компонентом соціальної успішності молодших школярів, тоді як ми б хотіли побачити, які інструментальні та термінальні цінності були сформовані у молодших школярів завдяки запропонованій авторкою дисертації програмі психологічного супроводу формування соціальної успішності молодших школярів у процесі навчання. Це значно б збагатило отримані результати дисертаційного дослідження.

2. На с. 63 дисертації А.Є. Стрижак зазначено, що «ціннісні орієнтації – це «. .суб'єкт-об'єктне утворення, що належить одночасно і суб'єктові, й об'єктивному життєвому світу» [25, с. 9]. Тоді, відповідно, парадигма проведення емпіричного дослідження мала б хоча б якимсь чином вийти у межі більш широкого соціального простору, експлікуватися на глобальніший соціальний контекст, що дозволило б авторці зробити статистично підтвержені висновки щодо соціальної успішності молодших школярів в майбутньому не лише у навчанні, а й в інших сферах діяльності, зокрема в соціальній взаємодії з дорослими, сприяло б їх досягненню реалістичних життєвих планів та ін. Такий аспект, а саме його реалізація, суттєво б посилили практичне значення дослідження.

3. На с. 64 дисертації А.Є. Стрижак визначено, що «*емоційно-комунікативна складова емоційно-поведінкового компонента* передбачає наявність емоційного інтелекту та соціального інтелекту». Проте авторка дисертації, на жаль, не пропонує власного бачення структури даних важливих для роботи, передусім в емпіричному плані, понять. Крім цього, Алла Євгенівна спирається в більшості на зарубіжні дослідження (яких, до речі, зовсім недостатньо, адже, наприклад поняття соціального інтелекту проаналізовано, наприклад, лише на основі досліджень Spivak L., Starynska O., Melnyk Z. (2021), Ganaie M. Y., Mudasir H. A. (2015)), тоді як сучасні ґрунтовні вітчизняні психологічні дослідження Е.З.

Івашкевича (дослідження соціального інтелекту особистості) і О.П. Лящ (дослідження емоційного інтелекту особистості) взагалі «випали» з поля зору А.Є. Стрижак. На нашу думку, саме роботи цих авторів сприяли б уточненню структури соціального та емоційного інтелекту молодших школярів на теоретичному парадигмальному рівневі.

4. Також маємо зауваження щодо психодіагностичного інструментарію, який було використано стосовно дослідження соціального та емоційного інтелекту молодших школярів. Наприклад, на с. 89 А.Є. Стрижак зазначає, що «з метою визначення здатності молодших школярів пояснювати, оцінювати вчинки інших людей, ототожнювати себе з ними, вміння прогнозувати ситуацію в залежності від скоєного вчинку використовувалася методика «Казка» Л. Фатіхової [158]. Досліджуваним пред'являлися картинки із зображенням сюжету казки «Вовк і заєць» і читався текст казки. Здійснювалося обговорення за гайдом. Проте, для дослідження як соціального, так і емоційного інтелекту існують більш валідні психодіагностичні методики (наприклад: Гілфорд Дж., О'Саллівен М. Тест «Соціальний інтелект»), які дають змогу отримати надійні емпіричні результати.

5. На с. 89-108 в п. 2.2 «Емпіричне дослідження компонентів соціальної успішності молодших школярів у процесі навчання, зв'язків між ними та з наскрізними навчальними вміннями» (табл. 2.3–2.15) подано отримані на етапі констатувального дослідження емпіричні результати. Наприклад, в табл. 2.3 – «Рівні сформованості потреби молодших школярів у пізнанні», в табл. 2.4 – «Рівні сформованості мотивації досягнення успіху у навчанні», 2.5 – «Рівні сформованості мотиваційного компонента соціальної успішності молодших школярів», 2.6 – «Рівні сформованості поняттєвого мислення молодших школярів», 2.7 – «Рівні сформованості дивергентного мислення молодших школярів», 2.8 – «Рівні сформованості когнітивної складової інструментального компоненту соціальної успішності молодших школярів», 2.9 – «Рівні сформованості операційної складової інструментального компонента соціальної успішності молодших школярів», 2.10 – «Рівні сформованості оцінно-

результативної складової інструментального компонента соціальної успішності молодших школярів» та ін. Проте, та велика кількість валідних психодіагностичних методик, в тому числі й проєктивних, використаних А.Є. Стрижак в емпіричній частині дослідження, на нашу думку, дає можливість обробити емпіричні результати за допомогою, зокрема, процедури факторного аналізу. Це суттєво б підвищило цінність отриманих результатів і дало б можливість Аллі Євгенівні зробити більш глобальні висновки, вийти на окреслення життєвої перспективи молодших школярів в майбутньому.

б. І, нарешті, найменш суттєве зауваження в змістовому плані. На с. 131 в п. 2.3 «Дослідження групової взаємодії молодших школярів як предиктора їхньої соціальної успішності впродовж навчання» на рис. 2.7. пропонується приклад семантичної мережі пірамідальної структури. Це є добре відомим фактом, описаним в науковій літературі. Вважаємо такий матеріал зайвим в дисертаційній роботі.

Зазначені недоліки не є такими, що могли б знизити мою загалом високу оцінку проведеного дослідження і його висвітлення в дисертаційній праці та в публікаціях.

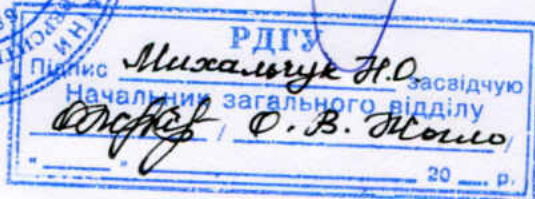
Дисертація Стрижак Аллі Євгеніївни є самостійним, завершеним дослідженням актуальної проблеми, що становить теоретичний інтерес і має практичне значення. Здійснений аналіз змісту дисертації свідчить про дотримання здобувачкою вимог академічної доброчесності, адже вона надала повну і достовірну інформацію про авторство наукових положень і результатів дослідження, які вона розглянула і проаналізувала та подала посилання на відповідні джерела.

На основі аналізу змісту публікацій дисертантки можна констатувати, що наукові положення, висновки та рекомендації, які було отримано в результаті проведеної роботи та відображено в 6-ти статтях у наукових фахових виданнях, що затверджено МОН України, 1 (одній) статті в щомісячному науково-методичному журналі, 10-ти наукових працях, які підтверджують апробацію результатів дисертації, викладено достатньо повно.

Зважаючи на актуальність, новизну, важливість одержаних авторкою наукових результатів, їх обґрунтованість і вірогідність, а також значну практичну цінність сформульованих положень і висновків, дисертаційна робота Стрижак Алли Євгенівни «Формування соціальної успішності молодших школярів у процесі навчання» на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України Постанові Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами, внесеними відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 21 березня 2022 року № 341) і може бути рекомендована до захисту в спеціалізованій раді зі спеціальності 053 – «Психологія».

Офіційний опонент
доктор психологічних наук,
професор, завідувачка кафедри практики
англійської мови та методики викладання
Рівненського державного
гуманітарного університету

Н.О. Михальчук